

הסדר בבני ברק

או

איך עורכים את ליל הסדר¹

בתוך ליל הסדר, אנחנו מזכירים בכל שנה, ליל סדר שנערך לפני 1,800 שנה במקום שנמצא עכשיו בכותרות – בני ברק.

בני ברק המוזכרת בהגדה, איננה בדיוק בבני ברק של היום, ויש המזהים אותה עם פארק אריאל שרון (הידוע בכינויו הקודם – חיריה), ולכן הצומת הסמוך לו נקרא צומת מסובין. מכל מקום, אנחנו מזכירים בכל שנה את הסדר שנערך שם בבני ברק:

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

האם חשבתם פעם על השאלה – מדוע אנחנו צריכים להזכיר את ליל הסדר הזה בכל שנה? לפני הסדר הזה ואחרי הסדר הזה, נערכו בעם ישראל מיליוני סדרים. מה הטעם לחזור בכל שנה לאותו הסדר שנערך בבני ברק, לפני כל כך הרבה שנים? התשובה לשאלה הזו, כתובה בהגדה של פסח. למרות מה שנראה שההגדה היא אוסף מקרי של מקורות שסודרו בסדר מקרי, האמת היא שההגדה של פסח, היא הגדה של ליל הסדר, שכשמו כן הוא – לילה מסודר מאוד. לכן, מספיק להתבונן במילים המופיעות לפני הסיפור של ליל הסדר בבני ברק, כדי להבין מדוע הקטע הזה מובא כאן:

ואפילו כלנו חכמים, כלנו נבונים, כלנו זקנים, כלנו יודעים את התורה, מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים. וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משובח.

כלומר, אומרת ההגדה – כל אחד חייב לספר ביציאת מצרים, ועדיף בפירוט, גם אם הוא חכם, נבון, זקן ויודע את התורה. עצם העובדה שאתה כבר יודע את הסיפור, ושמעת או סיפרת אותו הרבה פעמים, אינה פוטרת אותך מלהמשיך ולספר אותו בכל ליל הסדר. אלא, שבדרך כלל, גם אם נמצא בסדר מי שהוא זקן, חכם וכו', הרי העובדה שהוא מספר על יציאת מצרים, היא אולי לא בשבילו, אלא בשביל האנשים האחרים שנמצאים איתו בסדר. אולי הנכדים שלו, אולי הבנים שלו, אולי מסובים אחרים שאינם יודעים את כל הפרטים. היכן אנחנו יכולים למצוא דוגמא, של אנשים שכולם חכמים, נבונים, זקנים ויודעים את התורה, ובכל זאת מספרים ביציאת מצרים?

הדוגמא לכך נמצאת בסדר המפורסם בבני ברק. מי היו מסובים שם? חמשה חכמים גדולים ומוכרים לנו – רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון – כל אחד מהם עונה ודאי לכל הקטגוריות שהוזכרו לעיל. בסדר לא השתתף אף אחד אחר, ולכן לא היה שם מישהו שאיננו יודע את הסיפור, וצריך לספר רק בשבילו.

¹ מתוך דרשת שבת הגדול, לכו נרננה תש"ף – ימי קורונה

ואף על פי כן, הם לא רק סיפרו ביציאת מצרים, אלא עשו זאת לאורך כל הלילה, עד שהתלמידים שלהם באו ועצרו אותם כדי לקרוא קריאת שמע.

אם כן, אין כאן רק סיפור היסטורי, אלא הוכחה – אם חמשת החכמים האלה, סיפרו ביציאת מצרים כל אותו הלילה, למרות שבדאי שלטו בסיפור היטב, הרי כל אחד צריך לספר, וכמה שיותר. אלא שאחרי ההסבר הפשוט הזה, נתבונן בסיפור עצמו, ונראה שהוא מעורר כמה שאלות.

א. ליל הסדר, הוא הלילה המשפחתי ביותר בעם ישראל. זה אחד מן הקשיים הגדולים שאיתם אנחנו מתמודדים השנה. אם כן, מה ראו חמשת החכמים האלה לעשות את הסדר ביחד, ולא עם בני משפחותיהם ?

ב. אם כבר בחרו החכמים האלה להתנתק ממשפחתם, מדוע לא הכניסו את התלמידים שלהם לסדר ? אם אחת ממטרות הסדר החשובות היא להעביר את המסר מדור לדור, מדוע לא לעשות כך עם התלמידים ? אגב, בישיבת וולוז'ין המפורסמת, ערך ראש הישיבה הנצי"ב, את הסדר בכל שנה עם מאות תלמידים שלא נסעו לביתם.

ג. מיקומו של הסדר, גם הוא אינו מובן. בני ברק היא עירו של רבי עקיבא, כמו שאומרת הגמרא (סנהדרין לב:) :

תנו רבנן: צִדְקָה צִדְקָה תִּתְּדֹף (דברים טז כ), הלך אחר חכמים לישיבה: אחר רבי אליעזר ללוד ... אחר רבי עקיבא לבני ברק ...

בדרך כלל, מקובל עלינו "הרוצה את הרב, יבוא אליו"², התלמיד הולך אל הרב, ולא הרב אל התלמיד³. ואילו כאן, רבי אליעזר ורבי יהושע, שהם רבותיו של רבי עקיבא, מגיעים אליו אל הסדר, במקום שהוא ילך אליהם.

אולי בעקבות השאלות הללו, הציע הרב פישמן מימון, תלמיד חכם ושר הדתות הראשון במדינת ישראל, הצעה מעניינת.⁴ רבי עקיבא היה המנהיג הרוחני של מרד בר כוכבא, עד שהרמב"ם מכנה אותו "נושא כליו של בן כוזיבא" (הלכות מלכים יא ג). יתכן אם כן, שליל הסדר בבני ברק, היה בעצם פגישה סודית של המנהיגים הרוחניים של עם ישראל, שבאו אל רבי עקיבא לדון אותו בנוגע למרד אפשרי ברומא. אם נקבל את דבריו, הרי שהקושיות שלנו נפתרות :

א. מדוע בחרו החכמים האלה לעזוב את משפחתם בליל הסדר ? הסיבה לכך היא שהדיון היה סודי, ואסור לערב בו בני משפחה. הצורך לעשות את הדיון דווקא בליל הסדר יכול להיות קשור לעיתוי הצפוי של תחילת המרד, או להנחה שכינוסים שנעשים בליל הסדר מעוררים פחות חשד אצל הרומאים.

ב. מאותה הסיבה – שמירת הסודיות, לא הוזמנו תלמידיהם להיכנס אל הסדר. יתכן שהם הוצבו בעמדות שמירה חיצוניות, והמילים "הגיע זמן קריאת שמע של שחרית" היוו מעין סימן מוסכם ביניהם להתראה על הרומאים שמתקרבים.

² אינני יודע מהו מקור הביטוי. אשמח אם מישהו יאיר את עיני.

³ דוגמא יפה לכך אפשר לראות בסיפור המפורסם על רבי יהושע, שקיבל את דעתו של רבן גמליאל בנוגע ללוח העברי, והלך אליו במקלו ובמעוטיו ביום הכיפורים שחל להיות בחשבון. רבן גמליאל קיבל אותו במילים: בוא בשלום רבי ותלמידי - רבי בחכמה ותלמידי שקבלת דברי (משנה ראש השנה ב ט)

⁴ לא ראיתי את ההסבר הזה בדבריו של הרב פישמן מימון, אבל נאמר לי שמקורו של ההסבר הזה, הוא בו.

ג. זוהי גם הסיבה שגם רבותיו של רבי עקיבא מגיעים אליו, שהרי הוא התומך והמעורב הגדול ביותר במרד המתהווה. לא בטוח בכלל שכל החכמים תמכו בדעתו של רבי עקיבא על המרד, ואנו יודעים על חכמים בזמנו של רבי עקיבא שהתנגדו לרעיון של המרד, אך אם מדברים על המרד, המיקום הסביר ביותר הוא בביתו של רבי עקיבא.

אלא, שההסבר הזה שפותר כל כך יפה את השאלות הללו, שומט את הקרקע מתחת להקשר של כל הסיפור הזה. שהרי, אם חמשת החכמים הללו, דיברו באותו ליל הסדר על המרד ברומאים, אין שום הוכחה מכך שמצווה להרבות בסיפור יציאת מצרים גם לחכמים ונבונים, הם הרי לא סיפרו כלל ביציאת מצרים באותו הלילה !

כדי לפתור את השאלה הזו, נשאל שאלה נוספת על דברי ההגדה – מדוע באמת אדם שהוא חכם, נבון, זקן ויודע את התורה, צריך לספר בליל הסדר ביציאת מצרים ? כיצד הסיפור הזה מקדם אותו במשהו בחיים ? לו היה מדובר במי שאינו יודע, הרי שנוסף לו ידע, אבל מי שכבר שמע את הסיפור פעמים רבות, ושולט בו לפרטיו, מדוע לא ינצל את זמנו לעשיית דברים מועילים יותר ? התשובה לשאלה זו, היא הנקודה סביבה סובב ליל הסדר כולו. הזכרת יציאת מצרים איננה מיוחדת לליל הסדר, והיא נעשית בכל לילה. אנחנו אומרים את הדבר הזה בהגדה של פסח :

אָמַר אֱלֹעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה: הָרִי אֲנִי כְּבֹן שְׂבָעִים שָׁנָה, וְלֹא זָכִיתִי שֶׁתֹּאמֶר יְצִיאת מִצְרַיִם בְּלֵילֹת עַד שֶׁדָּרְשָׁה בֶּן זֹמָא: שְׁנֵימָּא, לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם כָּל יָמֵי חַיֶּיךָ יָמֵי חַיֶּיךָ - הַיָּמִים, כָּל יָמֵי חַיֶּיךָ - הַלֵּילֹת.

על פי הדרשה הזו, אנחנו נוהגים לומר בכל לילה את הפרשה השלישית של קריאת שמע, ובה אנו מזכירים את יציאת מצרים. אם כן, מה נשתנה הלילה הזה מכל הלילות ? התשובה לכך נעוצה באופי ההזכרה. בכל לילה אנחנו מזכירים את יציאת מצרים, אך בליל הסדר, אנחנו יוצאים ממצרים. על כך אומרת ההגדה :

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חֵיב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלּוּ הוּא יֹצֵא מִמִּצְרַיִם

אנחנו מספרים על יציאת מצרים בלילה הזה, בעזרת תפאורה המורכבת מקרבן פסח, מצות, מרור ושאר אביזרים, כדי שלא נספר סתם, אלא נזכה לחוות את היציאה ממצרים באמת.

אך איך אפשר לחוות יציאה ממצרים, כאשר רובנו היינו במצרים מעולם, וגם אם כן, לא כעבדים ? על כך באה ההגדה ומספרת מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֱלִיעֶזֶר בֶּן עֲזַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסֻבִּין בְּבֵנֵי בֵּרֶק, וְהָיוּ מְסַפְּרִים בִּיציאת מִצְרַיִם כָּל אוֹתוֹ הַלֵּילָה ... לפי ההסבר של הרב פישמן מימון, חמשת החכמים האלה, לא דיברו על יציאת מצרים, אלא על המרד ברומא, אם כן, למה אומרת ההגדה שהיו מספרים ביציאת מצרים ? זוהי בדיוק הנקודה! הסיפור של יציאת מצרים, איננו סיפור הסטורי, אלא סיפור אקטואלי. **אנחנו לא מספרים סיפור בן 3,300 שנים, אלא את הסיפור שלנו.**

לפני כ-3,300 שנים במצרים, נולד בעם ישראל ובעולם כולו, הכח של יציאה מעבדות לחירות. אנחנו חוזרים בכל שנה באותו הזמן לאותו הסיפור כדי להוציא שוב את הכח הזה אל הפועל.

לכן, חמשת החכמים שישבו בבני ברק, עסקו ביציאת מצרים האקטואלית לדורם – היציאה משעבוד רומא. העובדה שהם עסקו לאורך כל הלילה בדיונים על המרד ברומאים, **לא באה על חשבון הסיפור של יציאת מצרים, אלא הייתה סיפור יציאת מצרים שלהם.**

יוצא לנו אם כן, שהמטרה של הזכרת הסיפור של הסדר בבני ברק בכל שנה, היא להסביר לנו את עיקרה של ההגדה של פסח – להפוך את ההיסטוריה לאקטואליה. להשתמש בסיפור של יציאת מצרים כדי לבדוק, כל אחד בעצמו מהן הנקודות שבהן הוא צריך לצאת מעבדות לחרות ברמה הפרטית, המשפחתית, הקהילתית, הלאומית ולמתקדמים – גם ברמה העולמית. אם כן, תמציתו של ליל הסדר הוא להפוך את הכח של יציאת מצרים לחלק מחיינו.

ועכשיו מבחינה מעשית – איך עושים את זה בליל הסדר ?

אין דרך לערוך סדר פסח מוצלח, ללא הכנה מוקדמת. צריך לשבת, לחשוב על מה אני רוצה או רוצה לדבר. אלו מסרים חשוב לי להעביר. אלו יכולים להיות מסרים ברמה עולמית, וגם ברמה האישית – מה חשוב לי לומר למי שנמצא איתי.

מי שיבלה את ליל הסדר לבד, צריך לחשוב אלו רעיונות יכולים לרומם אותו. אולי להתחיל לקרוא לפני הסדר מאמר מסויים על חלק מן ההגדה, או וורט, או סיפור חסידי, או אפילו בדיחה, ולסיים את זה בליל הסדר עצמו.

לא להסתפק במחשבה כללית, אלא לרשום את הדברים. אם אתה רוצה לקרוא משהו – לשים סימניה בספר, או להדפיס את זה מהמחשב. והעיקר, לא להסתפק במה שכתוב בהגדה, אלא להכניס את עצמנו, ברמה האישית, הלאומית, ואפילו העולמית, נכון לכאן ועכשיו, אל ליל הסדר, שיהפוך להיות ממאורע היסטורי עתיק, לאקטואליה רעננה.